

Sharq va G'arb xalq tabobatida gumoral nazariya va uning lingvokulturologik aspektlari

Andijon davlat chet tillari instituti Lingvistika fakulteti 2-bosqich magistranti
No'monov Muhiddin

Annotatsiya: Ushbu maqolada tibbiyotning til va madaniy jihatlariga e'tibor qaratilib, Sharq va Yevropa xalq tabobatidagi gumoral nazariyaning qiyosiy lingvokulturologik tahlili berilgan. Qadimgi Yunonistondan kelib chiqqan gumoral nazariya tanani to'rtta unsur: qon, balg'am, safro va to'qima suyuqligi boshqaradi va bu unsurlar orasidagi muvozanatning buzilishi kasallikka olib keladi, deb ta'kidlaydi. Nazariya Sharq va Yevropa tabobat an'analari tomonidan birdek qabul qilingan, ishlab chiqilgan va rivojlantirilgan bo'lsada, uning rivojlanishidagi lingvistik va madaniy kontekstlar bir-birdan farq qiluvchi talqin va amaliyotlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Ushbu maqolada gumoral nazariyaning Sharq va Yevropa xalq tabobatida qanday kontseptuallashtirilgani, ifodalanganligi va qo'llanilganligi ko'rib chiqiladi, hamda bu ikki an'anada uning evolyutsiyasini shakllantirgan lingvistik nuanslar va madaniy ta'sirlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: Gumoral nazariya, qon, balg'am, safro, savdo, qiyosiy tahlil, Yevropa tibbiyoti, Sharq tabobati, madaniy e'tiqod, tana suyuqligi, mijoz, temperament, sinkretizm

Qadimgi yunon tibbiyotida ildiz otgan gumoral nazariya, Sharq va Yevropa xalq tabobatida minglab yillar davomida fundamental nazariya bo'lib kelgan. Bu nazariya tanani to'rtta suyuqlik - qon, balg'am, safro va savdodan iborat deb ta'kidlaydi va salomatlik bu suyuqliklar orasidagi muvozanat bilan ta'minlanadi. Nomutanosiblik esa kasallikka olib keladi. Gumoral nazariyaning asosiy tamoyillari ikkala an'anada ham bir xil bo'lsa-da, uning talqini va qo'llanilishiga ular rivojlangan til va madaniy kontekstlari ta'sir ko'rsatgan. Ushbu maqola Sharq va Yevropa xalq tabobatidagi gumoral nazariyaning lingvistik va madaniy o'lchovlarini o'rganib, ushbu ikki an'anani qiyosiy tahlil qilishga harakat qiladi. Bunda Sharq va Yevropa xalq tabobati matn manbalariga

tayangan holda qiyosiy tilshunoslik tahlilidan foydalanildi. Tibbiy risolalar, qo‘lyozmalar va tarixiy hujjatlar kabi birlamchi matnlar gumoral nazariyaga oid adabiyotlar, ilmiy maqolalar kontseptual farqlarni aniqlash uchun tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil bu ikki an’anada gumoral nazariyani kontseptuallashtirish va ifodalashdagi o‘xshashlik va farqlarni ko‘rsatish uchun o‘tkazildi.

Sharq va Yevropa xalq tabobatida gumoral nazariya lingvistik va madaniy kontekstlarda chuqur ildiz otgan. Islom tabobati va yunon falsafasi ta'siri ostidagi sharq tabobatida tana suyuqliklari ko'pincha tibbiy va falsafiy tushunchalarni aks ettiruvchi arabcha atamalar yordamida tasvirlanadi. Masalan, arabcha qora “savdo” atamasi "sauda" "s-w-d" ildizidan olingan bo'lib, qorong'ulik va g'amginlikni anglatadi, bu gumoral nazariyaning hissiy va ruhiy holatlar bilan bog'liqligini o'zida mujassam etadi. Yevropa tibbiyotida suyuqlik ko'pincha madaniy e'tiqod va amaliyotlarni aks ettiruvchi lotin yoki mahalliy atamalar yordamida tasvirlangan. Masalan, "phlegm" atamasi lotincha "flegma" dan olingan bo'lib, "yallig'lanish" degan ma'noni anglatadi, gumoral nazariyaning nafas olish va yallig'lanish holatlari bilan bog'liqligini aks ettiradi. Bundan xulosa shuki Sharq va Yevropa xalq tabobatidagi gumoral nazariya shakllanishida tilshunoslik, madaniy ta'sirlar muhim rol o'ynagan va natijada, alohida talqin va amaliyotlar paydo bo'ladi. Ikkala an'ana ham gumoral nazariyaning asosiy tamoyillariga ega bo'lsa-da, til va madaniyatdagi nuanslar uni kontseptsiyalash va qo'llashda farqlarga olib keldi. Ushbu lingvistik va madaniy o'lchovlarni tushunish orqali biz Sharq va Yevropa an'analarida tibbiy tafakkur va amaliyotni shakllantirishda gumoral nazariyaning rolini chuqurroq tushunishimiz mumkin.

Terminologik jihatidan qaralganda, shu ma'lum bo'ladiki, Sharq va Yevropa tillarida gumoral nazariya tushunchalarini ifodalashning turli usullari mavjud bo'lib, ular turli terminologiyalarning paydo bo'lishiga olib kelgan. Masalan, arabcha “qon” ma’nosini beruvchi atama “dam” nafaqat fiziologik suyuqlikni, balki majoziy ma’noda hayot va tiriklik ramzi sifatida ham qo‘llaniladi. Aksincha, inglizchadagi "blood" atamasi ko'proq to'g'ridan-to'g'ri va fiziologik ma'noga ega. Sharq tabobatidagi “safro” atamasi arab tilidan olingan bo'lib “sariq” ma’nosini bersa, bu ma’nodagi inglizcha “cholera”

atamasi lotincha “suyuqlik” ma’nosini anglatuvchi “choler” so’zidan olingan. Madaniy e’tiqodlar va amaliyotlar har ikkala an’anada ham gumoral nazariyaning talqini va qo’llanilishiga ta’sir ko’rsatdi. Masalan, arab tabobatida islom dinining uyg’unlik va muvozanat haqidagi ta’limotlari ta’sirida tabiatdagi muvozanatning aksi sifatida tana suyuqliklari muvozanatiga katta e’tibor berilgan. Yevropa tibbiyotida humoral nazariya ko’pincha axloq va fazilat haqidagi kengroq madaniy e’tiqodlar bilan bog’liq bo’lib, o’ziga xos shaxsiy xususiyatlar yoki xatti-harakatlar bilan bog’liq bo’lgan ba’zi tana suyuqliklari bilan bog’liq edi. Tabobat amaliyotida gumoral nazariyani qo’llash Sharq va Yevropa an’analari o’rtasida farq qilar edi. Sharq tabobati sog’liq uchun yaxlit yondashuvlarga, jumladan, gumoral muvozanatni tiklash uchun ovqatlanish va turmush tarzini o’zgartirishga urg’u berdi. Bu paytda, Yevropa tabobati ko’pincha muvozanatni tiklash uchun qon quyish va tozalash kabi keskin muolajalarga ko’proq tayanardi.

Kontseptual tahlillarga ko’ra gumoral nazariya ikkala an’anada ham salomatlik va kasallikni tushunish uchun kontseptual asos bo’lib xizmat qildi, ammo o’ziga xos tushunchalar va brikmalar turlicha edi. Masalan, Sharq tabobatida “temperament” (mijoz) tushunchasi shaxsning o’ziga xos gumoral qiyofasini va uning salomatlikka ta’sirini ifodalash uchun ishlatilgan. Yevropa tabobatida gumoral nazariya ko’pincha nafaqat jismoniy salomatlik, balki ruhiy va hissiy holatlarni ham tushuntirish uchun ishlatilgan.

Ikkala an’ana ham tana suyuqligi va ularning tanaga ta’sirini tasvirlash uchun metaforik tildan foydalanadi. Masalan, sharq tabobatida “sauda” atamasi ko’pincha majoziy ma’noda melanxolik yoki ruhiy tushkunlik holatini tasvirlash uchun ishlatiladi. Bu gumoral nazariyaning hissiy holatlarga ta’sirini aks ettiradi. Xuddi shuningdek, Yevropa tibbiyotida "choleric" kabi atamalar odamning temperamenti yoki shaxsiyatini tasvirlash uchun metafora sifatida ishlatiladi. Suyuqliklar nafaqat jismoniy moddalar sifatida ko’rib chiqildi, balki kengroq ma’noda ham kontseptsiyaga aylandi. Masalan, sharq tabobatida suyuqliklar ko’pincha o’ziga xos elementlar (masalan, havo bilan qon, er bilan savdo) bilan bog’liq bo’lib, kengroq kosmologik tushunchani aks ettirgan. Yevropa tibbiyotida suyuqliklar ko’pincha tananing o’ziga xos funksiyalari yoki organlari bilan bog’langan, masalan, qon jigar bilan bog’langan. Vaqt o’tishi bilan gumoral nazariya

atamalarining ma'nolari o'zgargan. Masalan, "flegmatik" atamasi dastlab balg'ami ko'p bo'lgan odamni nazarda tutgan bo'lsa, u xotirjam yoki hissiyotsiz temperamentni tasvirlashga o'zgargan. Xuddi shunday, "melanxolik" atamasi dastlab safro bilan bog'liq bo'lgan holatga ishora qilgan, ammo hozir qayg'u yoki ruhiy tushkunlik holatini tasvirlash uchun kengroq qo'llaniladi. Gumoral nazariya Sharq va Yevropaning lingvistik va madaniy kontekstlariga moslashtirilgan. Misol uchun, sharq tabobatida suyuqliklar ko'pincha sharq olimlariga tanish bo'lgan atamalar, masalan, islom ilohiyoti va falsafasi elementlari yordamida tasvirlangan. Yevropa tibbiyotida suyuqliklar ko'pincha lotin yoki mahalliy tillardan olingan atamalar yordamida tasvirlangan bo'lib, ular o'sha davrning madaniy va lingvistik ta'sirini o'zida aks ettiradi. Ikkala an'ana ham sinkretizmning dalillarini ko'rsatadi, gumoral nazariya elementlari mahalliy tibbiy amaliyot va e'tiqodlarga kiritilgan. Masalan, Sharq tabobatida gumoral nazariya an'anaviy o'zbek tabobati amaliyotlari, masalan, o'tlar bilan davolash va parhez terapiyasi bilan birlashtirildi. Yevropa tibbiyotida gumoral nazariya boshqa tibbiy paradigmalardan bilan birga mavjud edi.

Shuni ta'kidlash joizki, farqlarga qaramay, Sharq va Yevropa tabobat an'analari o'rtasida muhim madaniyatlararo almashinuv mavjud bo'lib, ular bir-birlarini doimiy to'ldirib kelgan va bir an'anadan ikkinchisiga g'oyalar va amaliyotlarni ayirboshlanishi yuz bergan. Masalan, Ibn Sino kabi sharq olimlarining asarlari lotin tiliga tarjima qilingan va Yevropa tabobat ilmining rivojiga ta'sir ko'rsatgan. Umuman olganda, Sharq va Yevropa xalq tabobatida gumoral nazariyaning qiyosiy tahlili til, madaniyat va tibbiyot amaliyotining murakkab o'zaro ta'sirini ko'rsatadi.

Adabiyotlar:

1. Giarelli, G. (2014) Ambivalent Integration: the Role of non-conventional Medicines in the Italian National Health System [Электронный ресурс] // Медицинская антропология и биоэтика. №1 (7). URL: http://www.medanthro.ru/?page_id=1855&lang=en (дата обращения: 12.09.2018).

2. Allerton Derek J. The Linguistic and Sociolinguistic Status of Proper Names. // Journal of Pragmatics. – 1997. - № 11. – P. 61–92
3. Altenberg Bengt. On the Phraseology of Spoken English: The Evidence of Recurrent Word-Combinations // Phraseology. Ed. A.P.Cowie. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – 204 p.
4. Cowie Anthony Paul. Introduction. In: Cowie Anthony Paul (ed.): Phraseology. Theory, Analysis and Applications. Oxford: Oxford University Press, 1998. – P. 1–20
5. Qosimova F. “Tib qonunlari (Abu Ali ibn Sino) asarida keltirilgan kasallik nomlari va ularning o’zbek, ingliz tillaridagi o’ziga xos lingvokulturologik jihatlari // FarDU. Ilmiy xabarlar jurnali. – Farg’ona, 2019. – №3. – B. 126-129.
6. Qosimova F. O’zbek tilshunosligida tibbiy terminologiyaning taraqqiyot tendensiyalari // NamDU ilmiy axborotnomasi. – Namangan, 2020. – №3. – B. 410-415. [10.00.00; №26]
7. Black, W. G., & Scot, F. S. A. (1883). Folk-medicine; A chapter in the history of culture. London: The Folk-lore Society.